

Kovács katáng Ferenc

Svalbardi séta

Kinéz az ember az ablakon át, egyenest fel az égre. Ahogy sok-sok éven keresztül a Nagyalföld északkeleti csücskében a nagyapjától látta, aki napszítta arcát feltárta az égnek, kalapja alól kémlelt a magasba. Aztán megmondta, meg bizony, hogy milyen idő lesz. S ha a jóságos emlékezet nem torzít nagyot, általában igaza lett.

Itt szürke minden, álmos, vacogtató, egyhangú és lusta. Nincs havat ígérő átfújó gomolyfelhő, nincsen felszakadozó, időnként napsütéssel kecsegtető báránypamacs. Az ember szeme az útra téved. Két szánhúzó kutya pattanásig feszült lendülettel rángat pórázvégen egy vattakabátba burkolózott korán kelőt. Lábán vattabéléses, magas szárú hótaposó. Sínadrágja dupla falú, steppelt. Expedícióra készült ruhadarabok. Símaszk, füles sapka, hosszú szárú kesztyű.

Az ember automatikus a hőmérőre pillant, legalább mínusz húsz fokot sejt a már eltávolodott hármasfogat felszereléséből ítélve. Elkerekedik a szeme, csupán mínusz hat. Elbizonytalanodik, halvány mosoly villan a szája sarkában. Felsőhajt. Adjuk meg a tiszteletet az október eleji télnek! Vékony gyapjú alsóne-műt, kordnadrágot, trikót, gyapjümellényt és pulóvert húz magára. Közepesen vastag puff-dzsekiben kilép az utcára. Seholy lélek. Tükörsima, jeges az út. Ha szórtak is az éjjel, a maradék zúzalékkövet árokba söpörte a szél. A láthatatlan szél. Nem süvít, nem csapkod. Semmi sem jelzi előre, ha a láthatatlanból elődurran. Seholy egy fa, egy megtéphető zászló, ünnepet búcsúztató pántlika, üdvözlő felirat. A télies, de könnyű cipőben nekifutás nélkül lehet csúszkálni az enyhe lejtőn. Széttárt karral, vitorlányi kabátfelülettel gyorsítva a lejtmenetet.

Már berogyasztott térddel kell egyensúlyozni, mint a műlesíklóknak. Utol-jára mikor is? 1962 szénszünetes nagy telén, az Epreskert homokgödrében, a fellocsolt, tükörjeges gyaloglejáró meredekén. Állva vagy guggolva, vasalt bakancsban. Mint a villám. Alant egymás hegyén hátán a többiek. Kicsi csomó nagyot kíván. Azért az nem volt valami jó. Alul, a hóba harapva, összeszorított ököllel kívárni a végét...

Havazik. Vízsíntes síkokban lebbenő fehér tüllepel. Végre megmutatkozik a szél. Ereje is egyre nő, fékezni kellene, főleg a kanyarok előtt. Egy udvariatlan szélloket árokba dönti az embert, mókás kapálózás után olyan, mintha porcu-korban forgatták volna meg; gyerekkorból felderengő ember formájú pálcikás nyalóka.

Elszórtan szürkére, vörösre, mustársárgára festett kétszintes faházak. Amolyan ideiglenes munkabarakkfélék. Függyöntelen kis ablakok. Csak a fjordra néző homlokzatokon csillog padlótól plafonig nyújtózó panoráma üvegfelület. Védelmében cserepes növények, olvasólámpák, kényelmes fotelek.

A bejáratok körül motoros szánok. Amerre a szem ellát, mindenütt. S ott lent egy összefüggő épületcsoport, szabályosnak tűnő utca, két oldalán szerényen hirdetett üzletek. S egészen lent, a fjord partján egy tájba olvadó, mégis szembetűnő épületegyüttes, a világ legészakibb felsőoktatási intézménye.

Az ember belép az egyetem előterébe. Csapzott, mint egy ázott veréb. Ormótlan lábbelik, cipőfűzők mellől kíváncsi, cinkosan összehunyorgó szemek fürkészik a jövevényt. Külföldi, száll fel száz pár bakancs mellől a lesújtó ítélet. Egy balfácán idegen, aki vagy nem készült az ország földrajzából, vagy az a nagyokos fajta, aki felnéz az égre és megmondja...

Itt mindenki gyapjúzokniban vagy filcpapucsban, könnyű gyapjútrikóban libben ki a vetkőztető, cipőtlenítő zsilipből. Az idegen vékony zokniban, rossz előérzettel közelít a leginkább egy úrhajó vezénylőterméhez hasonlítható portához. Innen irányítják kiokosított számítógépek az épületkomplexum fűtését, optimális belső világítását, szellőzését, az épület lábazata alá és oldalfalaira szerelt terelőlemezeket, amelyek a hűtőlevegőt, vagy éppen ellenkezőleg, a meleg áramlatokat terelik egybe. Fűtött padló mindenütt, még a római Fórum szerepét betöltő, óriáskandalló körötti étkezdében is. Kívül-belül láthatatlan fóliával védett, hatalmas üvegfelületek. Bentről a meleg infrasugarakat nem engedik szökni, kívülről a káros ultrasugarak támadását verik vissza. Az irodák tisztaüveg ajtaja is meghökkenti az embert, homloka ráncokba ugrik, de megnyugtatják, itt a sötétség és a magány ellen védekeznek így. Az Arktisz biológiáját, földrajzát, földtanát és légkörének fizikai jelenségeit kutatják. Évente mintegy négyszáz diák és száz-százötven kutató tölt itt hosszabb-rövidebb időt.

Az egyetemmel egy fedél alatt van a Svalbard Múzeum. A Spitzbergák szigetcsoport életét mutatja be az 1600-as évektől napjainkig. A bálnavadászat virágkorát s a ma megélhetését biztosító húzó ágazatokat: a szénbányászatot, a turizmust és a kutatás-fejlesztést. 2008-ban az Európa Tanács az év múzeumává választotta. A vándordíj, Juan Miró ötvencentis absztrakt nőszobra közvetlenül a bejárat melletti vitrinbe zárva várja az újabb győztest. Legendás útja Strasbourgból idáig, színes történetekkel fűszerezve, a társasági összejövetelek kedvenc témája.

A diaréma jellegű tárgy- és életképbemutató szemképráztató. Legújabb szerzeményük a régóta áhított, kitömött jegesmedve. Másfél méterre közelített meg egy kutatócsoportot, és ezért már az itteni szigorú állat- és természetvédelmi törvények ellenére is golyó járt. Ötvenmázsás, hétéves hím volt.

A sarokban minikönyvtár, a földön puha rénszarvasbőrök, párnák. Fekve, ejtőzve kalandozik a szem a fjord feletti havas csúcson. De jaj, a fönny gomolygó felhőkbe szédül a tekintet, és lassan dőlni kezd ránk a hatalmas, ferde üvegfal. Körül sokan szunyókálnak, mások olvasgatnak, mit sem tudnak a közelgő tragédiáról, az ember kénytelen egyedül – egy feltételezett súlypontra koncentrálni – egyensúlyban tartani ezt a panorámaszobát. Ha tízig számol, s nem hull nagy robajjal szilánkjaira a csodavár, akkor elzarándokol a Herkulesek csodakövéhez.

Az ember kilép az utcára, forog körülötte a világ, áll a hóföregtegben, sapkája, sálja, meleg kesztyűje a szállodaszobában. Társai közül néhányan taxiért kiáltanak. De a nyakasabbja gyalog baktat fel a lutheránus templomig. A hosszú hajú, pocakosodó, rockerlelkületű tiszteletes kitörő örömmel üdvözlő a népes – alkalmi – gyülekezetet. Éppen hetvenöt éves a templom, messze földről összegyűltek a korábban itt szolgált egyházi, világi alkalmazottak. Lámpások, konfetti, apró mécsesek fényesítik a sötétbe hajló délutánt. Ifjúsági program lesz, színjátások, kórus, vetélkedő s az elmaradhatatlan krumpilángosba tekert virsli.

A főváros kétezer lakójának mintegy fele gyermek. Három óvoda, közös alsó és felső tagozatos iskola, ifjúsági ház s ez a gyülekezeti terem fogja össze őket. Felsőbb tanulmányaikat a rendszeres napi repülőjárat másik végpontján, Tromsøben végzik.

Az ablakból egy bezárt bánya lejárata látható. Német repülőgépbomba lobbantotta lángra, s több mint húsz évig égett benne a szén. A templomot viszont egy fjordban állomásozó hajó lövedéke találta el. Az egyetlen, amit az ellenséges csatahajó a szárazföld felé lőtt. A kézi fejtés az 1990-es években szűnt csak meg. Még a hatvancentis réteget is kiaknázták, ott a bányászok hason fekve, sűrített levegővel működő fúrókkal vájták magukat előre. Azóta csak gépesített fejtés folyik, az sem sokáig, nem gazdaságos a szénbányászat, a hetes akna bezárás előtt áll.

Hősiesen áll az ember a tűhegyes hókristályok keresztútjében. Hófajdok csipkedik a szélfúvásban kiszabadult kórószerű növényzetet. A madarak szinte beolvadnak a világos tájba. De nicsak, egész közel merészkednek! Teszünk pár óvatos lépést, arrébb tipegnek. Egyszer csak felriadnak, mintha óriás hűtőgép aggregátora zendített volna rá. Egy szellőző- és hűtőberendezés gépháza rejtőzik a jelentéktelennek álcázott betonbejárat mellett. Azt hinné az ember, hogy elektromos drótkerítés, katonaság, véredek őrzik e területet. De nem, bárki megközelítheti a közönséges vasajtóval lezárt, nagyobbacska borpincelejáróhoz hasonlítható építményt. Az ajtón túl annál rafináltabb biztonsági berendezések, többszörös nyomvonalú, félköríves bástyák védik a raktártermeket. Egy kívülről ható, nagy erejű atomrobbanást is kivéd a megerősített betonkonstrukció, s a Richter-skála szerinti 6,4-es földrengésnek is ellen kell állnia. Van is mit védeni. Modern Noé bárkája!

1980-ban merült fel először, hogy vetőmag-világbankot kellene alapítani a földkerekség haszonnövényeinek magjaiból. Volt és van számtalan hasonló világszerte, de egyik sem teljes körű gyűjtés eredménye, és az alkalmatlan feltételek, háborúk, katasztrófák következményeként sok megsemmisült. Legutóbb Afganisztánban, értelmetlen pusztítás során.

Svalbard ideális hely a gyűjtemény számára. Távol a forrongó világ epicentrumától, stabil éghajlati körülmények között: mélyen a hegy gyomrában, az örök jég birodalmában üzemhiba esetén sem emelkedik a hőmérséklet a kritikus mínusz négy-hat Celsius-fok fölé (permafrost). A három páncelemben hűtőegységek biztosítják az optimális mínusz tizennyolc fokot. A működtetést örök időkre a norvég állam vállalta magára, de a magállomány a beszolgáltató államok tulajdona marad, s csak katasztrófa esetén vételezhetnek szükséges mennyiségű vetőmagot a termelés újraindításához. A 2008. februári nyitás óta a terveknek megfelelően folyamatosan végzik a feltöltést. Teljes üzemben négy és fél millió féle magot fognak itt tárolni; a szükségletek szerint frissítve, cserélve az állományt. Százhusz méterre a tengerszint felett a globális felmelegedés okozta tengerszint-emelkedés sem veszélyezteti a bunkert.

Ilyen zseniális létesítményből emelkedett hangulatban távozik az ember. Lelkét valami fensőbb hatalom tölti be, Isten tenyerén képzei magát. Igaz, nagyon-nagyon messze az egyik, s még messzebb a másik otthonától, de közel az Északi-sarkhoz, közel a csillagokhoz.

Mint bárhol a világban, itt is apróságokra, kis örömökre, piciny szolgáltatokra épül a világ. Egy szél döngette, vattakabátos kismama küszködik az emelkedőn babakocsit tolvá. Tükörjég csillog, amerre a szem ellát. Veszett szél, hó cibálja. Kezében degeszre tömött Coop bevásárlószatyor. Csöppet sem csodálkozik, amikor segítség ajánlkozik. Jutalmul az idegen vihethi a lakásba a bundásákba rejtett kincset. Nincs pardon, le kell tornászni a cipőt. Közben a mama lehorgonyozza a négykerekűt, mint viharos tengeren a csónakot szokás. Kávé és sütemény terem a nappali asztalára, a baba mélyen alszik. Az olasz ülőgarnitúra nemrég érkezett a heti rendszerességgel közlekedő teherhajón Tromsøból. A falakon modern képnymatok. Nem IKEA-ból, nem is lakberendezési boltokból valók, hanem galériában, kiállításon vásároltak. Halvány pasztellszínek. Gyertyák, mécsesek, apró világítótestek. Csak két éve jöttek át a szárazföldről, s mint itt szinte mindenki, szolgálati lakást kaptak, amit a munkaadó köteles biztosítani. S csak annyi munkavállaló jöhet, amennyi hely van. Talán addig maradnak, amíg a gyerek az alsó iskoláit végzi. Hús százalékos alatti az adó. Igaz, minden élelmiszer drágább, de egyébként nincs mire költeni. Takarékoskodnak. Imádják az érintetlen természetet, a nyugalmat. A tenger alatti száloptikás kábel jó telefon- és internetkapcsolatot biztosít az anyaországgal, Norvégiával. Kényelem, biztonság... itt elneveti magát. A segítséget csak azért fogadta el, mert beszélgetni, kávézni akart valakivel. Ritkán látni az utcán „ilyen karcsú, divatosan öltözött, vékony cipős idegent”. A gyerekekkel nehéz társaságba járni. Párja egy expedíció vezetője, a szomszédos szigeteket járják. Csónakkal, kutyaszánnal. Igen, sátorban alszanak, de időnként csak hálózsákban. A sarki róka s a medve, ha nem túl éhes, nem megy emberközelbe. De van fegyverük. Puska és pisztoly. Kötelező. Naponta rádiótelefonoznak. Most beszélgettek, éppen táborot vert a csapat, spirituszlámpán konzervet melegítettek. A padló itt is fűtött, megszárad a zokni, akár távozhatna is a csodabogár idegen. De minden olyan otthonos, halvány fényű, kávé- és csecsemőszagú, vendégmarasztaló. Pedig ideiglenes otthon, a bútorok egy részét a korábbi lakóktól örökölték. A hótaposó csizmákat is. Egyelőre nincs motoros szánjuk. Taxit hívnak, ha nagyon-nagyon-nagyon muszáj.

Az ember kilép az utcára, mély levegőt vesz, nyeli a kavargó havat, s körben a hegyeket szemléli. Mennyi csúcs, mennyi forma! Mégis emberléptékű. A főváros körül nem találni hatszáz méternél magasabbakat. A kiálló szirteken nagytakarítást végzett a délelőtti orkánszerű szél. Amerre a szem ellát, ék alakú póznák futnak a hegyoldalakon. A használaton kívül helyezett csillesorok tartóoszlopai. Teherautókkal váltották ki a végtelenített szállítósort. A benzin ára időközben ugrásszerűen megnőtt, az utak ítéletidőben járhatatlanok, viszatérnének a hagyományos csillesorhoz, de már késő.

Az 1965 előtti állapotokat, műtárgyakat, épületeket, de még a hulladékot és a szemetet is kultúrtörténeti műemlékké nyilvánították. A rozsdás vashordókat nemhogy eltüntetni, de elmozdítani sem szabad. Az égbe meredő tartóoszlopok is ott lesznek, amíg a viharok, rothadásnak ellen tudnak állni.

Besötétedett, csillagtalán, holdtalan az este. Az utakat zúzalékszórógép járja, némileg megkönnyíti a gyalogosközlekedést. Hótorlaszok ugyan nincsenek, a turistabusz mégis szinte lépésben halad a Vadontanya felé. Jó darabon így is gyalog kell botorkálni a szuroksötétben. Nyolcszög alapú jurta. Ajtaja

kitáru, olajlámpák fénye terül szőnyegként az érkezők lába alá. A hátralévő métereken deszkapalló vezet a bejáratig. Az öles gerendákat fedő, lapolásos deszkaborítás imponálóan jól állja a szél s a hideg támadását. Igaz, gázsugárzó ontja ránk tüzét. A fal mentén szarvasbőrrrel leterített lócák, a belső körön farönkök. Az asztalokon olajlámpa. A tíz-tizenöt méter átmérőjű jurta közepén a derékmagasságú, kör alakú pult mögött nyílt lángon szarvasgulyás fő. A korábbi tulajdonosok nyugdíjas napjaikat a Kanári-szigeteken töltik. A már itt, Svalbardon született lányuk vette át a házigazda szerepét. Vetítéses, nagy mesélős vacsorákat szervez. Napközben túrákra viszi a kalandra éhes turistákat. Nyáron kerekes, télen talpas kutyaszánon. Nyolcvan kutyájuk van. Etetni, gondozni, futtatni mindig akad önkéntes, álmodozó ifjú a világ legkülönbözőbb pontjairól. Kosztért, kvártélyért. Most éppen egy indiai és egy holland fiú érkezett. A felszolgálásnál pedig egy brazil lány segítkezik. Együtt esznek, isznak a vendégekkel, éjfélbe nyúlóan mesélik fantasztikus történeteiket. A népszáj szerint a főváros, Longyearbyen kocsmáit kalandban, túlélésben világbajnok Hány Jánosok népesítik be. Utolsó cseppig elfogy a leves, a jurtában megszorult füst és meleg elnehezíti a szemhéjakat. A távozóknak még büszkén megmutogatják a biogazdasággá minősített telepet, ahol sem vezetékes víz, sem áram, sem aszfaltút nincs. Rettentően keményen dolgoznak a minősítés megtartásáért, szűrőpróbaszerű az ellenőrzés, szigorúak a szabályok, mégsem jut eszükbe, hogy valahol kiskaput keressenek. Természet- és törvénytisztelők.

Az ember maradék idejében ajándéokra vadászik. A boltok bejáratánál is illik levenni az utcai cipőt. Vagy adnak papucsot, vagy előhalássza az ember a saját kis vietnami strandpapucsát, s pironkodhat miatta. A célnak ugyan megfelel, csak hát nevetséges. A boltok választéka pont olyan, mint a nyugati világban bárhol. Csak magasabbak az árak. Ami olcsóbb, az viszont káros: a dohány és a szesz. Talán kicsit több a gyapjúholmi és vastagabbak a tolldzsekik. A plüss jegesmact, a kulcskarikat, a matricás kávésbögrét, a füles sapkát Kínában gyártják. Helyi ismertetőfüzetekre, képeslapokra vadászunk.

Pukkanásig megtelt a szárazföldre tartó repülő. Az ingázók és a vasárnapi gyerekek hosszú hétvégére mennek. Utóbbiak nyakában tarisznya, benne úti okmány, kívánságlista, mobil. Külön díjért a sztyuvik leadják őket a célállomáson. Mennyi bánatos ifjú szem, többnyire elvált szülők gyermekei. Még hogy jobb nekik, mert két családjuk is lett...

Alacsonyan, felhők alatt szállunk. A pilóta idegenvezetőként meséli, hogy mire érdemes figyelni. A látvány érdekében megbillenti a gépet, többször is. Mintha egy szimulátorban, háromdimenziós virtuális tájban röpülnénk. De ez nagyon is valós, a szárny csücske szinte érinti a hegyeket, alant gleccser, odébb a Barent-tenger kékje. Végül a felhők felett a nap. Ami tavaszig egyáltalán nem adatik meg a Spitzbergákon lakóknak. Viszont övék az északi fény, a szikrázó hőmező s a hegyekből leereszkedő éhes jegesmedvék izgató közelsége.

Az ember lefagyasztja az érzelmeit, nyugalmat erőltet magára, s többször elismétli, hogy nem-nem-nem, Svalbardon nem tudna élni. Könnyen elhiszik neki, bár nincs a homlokára írva, hogy nemcsak az arcába mart a jég, hanem a szívébe is. Mintha a halál fagyos marka szorongatná...